

Türkiye ile AB arasında “Dönüşümcü Bir Ortaklık” Olasılığı: “Fırsat” Gerçeğe Dönüşecek mi?

Türkiye ve Avrupa Birliği, Arap dünyasındaki sarsıntılı dönüşüm sürecine – her ne kadar biraz gecikmeyle de olsa- bir tepki verme ihtiyacını kabul etmelerine rağmen, henüz bölgeye yönelik ortak bir yaklaşım geliştirmemişlerdir. Halbuki böyle bir yaklaşım, daha etkin, değer temelli ve ileriye yönelik bir strateji inşa etme fırsatı sunan bir alternatiftir (Soler i Lecha 2011: 27). Türkiye ve AB Arap dünyasındaki dönüşümüne yönelik ortak bir strateji geliştirmek şöyle dursun, hala kurumsallaşmış bir diyalog süreci içine bile girmemiştir. Öte yandan, her iki aktörün de bölgeye yönelik yeni bir politika geliştirmek için enerjilerini ve potansiyellerini birleştirerek birlikte hareket etme noktasında hem tarihsel sorumlukları bulunmaktadır, hem de bu güncel bir fırsat niteliği taşımaktadır. Arap dünyasındaki dönüşüm süreci bir yandan genişleme ertesi AB'nin cazibesini ve dönüştürücü gücünü ve Türkiye'nin Ortadoğu'da oynamaya çalıştığı yeni rolü test edecek, bir yandan da Türkiye-AB ilişkisinin dinamiklerini değiştirecektir (Krastev 2011: 1).

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1155/Nilgun+Arisan+Eralp>

Türkiye'nin Arap dünyasındaki dönüşümü desteklemek için kullanabileceği mevcut araçlar ve stratejiler

Türkiye'nin Arap dünyasındaki dönüşüm sürecini desteklemeye yönelik çabalarına bakıldığında, stratejilerden daha çok araçların algılanabilir olduğu görülmektedir. Bu alanda hükümetin davranışlarını etkileyen başlıca unsurlar ülkenin kendi bölgesinde yeni uygulamaya başladığı aktif dış politika ve "başkalarına örnek olma" güdüsüdür. Burada "ilham kaynağı olmak" ve "gösteriş etkisi" (*demonstrative effect*) büyük önem taşımaktadır. (Ülgen, December 2011: 1).

Daniel Dombey'in 26 Şubat 2012 tarihinde Financial Times'ta yayımlanan "Turkish Diplomacy: An attentive Neighbor" (Türk Diplomasisi: İlgili Bir Komşu) başlıklı makalesinde de belirtildiği gibi "Türkiye Ortadoğu ve ötesinde, Osmanlı İmparatorluğunu doksan yıl önceki yıkılışından sonra bu kadar aktif bir rol oynamamıştı". "Köklü bir değişim" olarak tarif edilen (Tocci and Walker 2011: 1) bu aktif politika Türkiye'nin bölgesel bir arabulucu olarak daha önemli bir rol oynamasıyla başlamış ve bunu ekonomik ve ticari bağlantılarla ve Türkiye'nin bölgesindeki ülkelere yönelik serbest bir vize politikasıyla güçlendirilen diplomatik bir aktivizm izlemiştir. (Soler i Lecha 2011: 27). Resmi hedef, Türkiye ile Arap dünyası arasında kişilerin serbest dolaşımına ağırlık veren, daha geniş bir bütünleşmeyi teşvik ederek istikrarlı ve müreffeh bir bölge oluşturmaktır. (Kirişçi Insight Turkey 13 (2): 2011: 43).

Daha özerk bir nitelik taşıyan bu dış politika bir dizi uluslararası gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunların arasında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve dünyada ortaya çıkan çok-kutupluluk, 11 Eylül'ün ardından yaşanan olaylar, ABD'nin Irak işgali ve Irak'dan çekilmesi, küresel ekonomik sistemin kırılğan doğası, Türkiye'nin bazı üye devletler tarafından AB'den kimlik temelinde dışlanması ve AB katılım müzakerelerinin duraklaması, son olarak da A.B.D. etkisinin azalmasının bölgede yarattığı boşluk sayılabilir. Bütün bu etmenler Türkiye'nin jeopolitik konumunu yeniden tanımlamış ve dış politikasındaki bölgesel vurguyu artırmıştır (Kardaş 2011: 34).

Bununla birlikte, Arap dünyasında son zamanlarda yaşanan dönüşümlerin ortaya çıkardığı ortamda, özellikle de çok taraflı müdahale ve yardım gerektiren durumların (Libya ve Suriye örnekleri gibi) sayısının artmasıyla birlikte koşullar özerk politikaların manevra alanının sınırlamaktadır (Özel 2012: 4). Bu durum Türkiye'yi Batılı ortaklarına yeniden yaklaştırmaktadır. Başta İran ve Rusya örnekleri olmak üzere, bölgede etkinliğini artırmaya çalışan aktörlerin sayısının artması bu yakınlaşmada önemli rol oynamaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye Arap dünyasındaki değişime yönelik demokrasi yanlısı bir duruş benimsemiş olsa da, bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik netleşmiş bir stratejiye sahip değildir. Yine de, böyle bir stratejinin yokluğunda bile, Türkiye Arap dünyasında belirsiz bir dönüşüm süreci içinde bulunan ülkeler için bir çekim merkezi olmayı kesinlikle başarmıştır. Bu başarıda başka unsurlar da rol oynamaktaysa da, dinsel ve kültürel yakınlığın ağırlığı yadsınamaz.

İstanbul merkezli bir düşünce kuruluşu olan Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) tarafından gerçekleştirilen ve 16 Ortadoğu ülkesini kapsayan bir anket çalışması, Türkiye'nin bölge insanlarının gözünde en yüksek itibara sahip ülke olduğunu ortaya koymuştur. (TESEV 2012: 21). İlginç olan, ankete katılanların Türkiye'yi bölge için bir

model, bölgenin gelecekteki ekonomik lideri ve barışa en çok katkı yapan ülke olarak görünürken, Türkiye'nin Müslüman kimliğinin demokratik rejimi ve işleyen ekonomisi ardından üçüncü sırada gelmesidir.

Türkiye'nin "gösteriş etkisi"nde (demonstrative effect) etken olan diğer unsurların içinde liberal vize ve ticaret politikaları ve ekonomik performansı da önemli rol oynamaktadır. Öte yandan, "Arap Baharı"nın itici gücü olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, sivil-asker ilişkilerinin normalleşmesi ve yolsuzlukla mücadele gibi değerleri hayata geçirmeye çalışan ve ağırlıklı olarak müslüman bir nüfusa sahip bir ülke olmanın da bu süreçte hayati bir işlevi bulunmaktadır. (Verheugen 2012: 3) Türkiye bu değerlerin kendi topraklarında belirli bir aşamaya kadar tesis edilmesini önemli ölçüde AB katılım sürecine borçludur. Bu süreç ülkenin son yıllardaki siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümünde katalizör işlevi görmüştür.

Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgedeki çekim gücü ülke açısından önemli bir araç olarak ortaya çıkmakta ve bu gücün oluşumunda ülkenin kendi ekonomik performansı ve siyasi modelinin yanı sıra AB katılım süreci de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, bu çekim gücünü bölgede etkili bir siyasi güce dönüştürebilmek için siyasi reform, ekonomik reform ve kurumsal yapılanma gibi alanlardaki deneyimini bölge ülkeleri ile paylaşmak zorundadır. Böylece bölgedeki ekonomik büyüme ve sürdürülebilir demokratikleşme sürecine katkıda bulunacaktır.

AB ve Türkiye hangi alanlarda işbirliği yapabilir?

AB uzun bir süredir Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da demokratik reform ve ekonomik modernleşmenin sağlanması için çaba sarf etmekte ve bunu genellikle, iki taraflı ortaklık anlaşmaları biçimindeki bölgesel işbirliği ve liberal ticaret politikaları aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Bölgesel hedeflerini gerçekleştirmede büyük ölçüde başarısızlığa uğramış olmasına rağmen, bu çabalarında AB'yi motive eden etken AB normlarının ve uygulamalarının Akdeniz bölgesinde tesis edilmesinin AB ile bölge ülkeleri arasındaki kayda değer ekonomik ve siyasi uçurumu azaltabileceğine yönelik inançtır (Soler i Lecha 2011: 27).

Avrupa-Akdeniz ortaklığının kurulduğu 1995 yılından bu yana AB Akdeniz bölgesine yönelik bir dizi özel politikayı hayata geçirmiştir, ancak bunlar "AB projesi"nin gerçekleştirilmesinde uygulanan politikalarla benzerlik taşımamaktadır.

Avrupa-Akdeniz ortaklığının kuruluşundan 2004 yılında Akdeniz ülkelerinin Avrupa Komşuluk Politikasında dahil edilmesine ve 2008 yılında -Avrupa-Akdeniz ortaklığının yerini almak üzere- Akdeniz için Birlik projesinin ortaya çıkışına kadar ve hatta 2011 yılında açıklanan "Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Ortaklığı" sürecinde AB Akdeniz ülkeleriyle ilişkiler için başarılı bir strateji geliştirmeye uğraşmıştır. Bu bağlamda farklı politikaların tamamlayıcı nitelikte olmasına önem verilmiştir. Örneğin, Avrupa Komşuluk Politikası ülkelerle ikili ilişkilere odaklanırken, Avrupa-Akdeniz ortaklığı ve onun halefi olan Akdeniz için Birlik politikası tüm ülkeler bir araya getirecek platformlar oluşturmaya çalışmıştır.

Ancak maalesef yukarıda bahsi geçen politikalar AB ile Kuzey Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleri arasında gelir ve demokratik yönetim alanındaki büyük uçurumu ortadan kaldırma açısından başarılı olamamışlar ve bu nedenle AB'nin bölgedeki güvenilirliğini

yitirmesine neden olmuşlardır (Grant 2011: 1). Akdeniz için Birlik ve bu politikanın selefi olan Avrupa-Akdeniz ortaklığının en önemli eksikliği bölgede özel sektör ve sivil toplum gelişimine çok ağırlık vermeyerek devlet ve hükümetlere odaklanmalarıdır. Diğer yandan Avrupa Komşuluk Politikası ise demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesine kayda değer bir vurgu yapmaktan ziyade, büyük ölçüde ekonomik ortamı iyileştirmeye odaklanmıştı.

Bu gelişmelerin sonucunda AB, bölgedeki mevcut koşullara daha uygun bir politika oluşturabilmek için bir yandan "koşulluluk" kriterine daha fazla ağırlık vermeye, diğer yandan "para, piyasa ve serbest dolaşım" konularına odaklanmaya karar vermiştir (Grant 2011: 2).

AB, geçmişteki politikalarının eksikliklerini göz önüne alarak, Arap dünyasındaki dönüşüme 2011 yılında geliştirdiği " Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Ortaklığı" ile tepki vermiştir. Bu program hem birebir ilişkiler yoluyla demokratik dönüşüme ve kurumsal yapılanmaya, hem de eğitim ve sağlık sistemlerinin iyileştirilmesi yoluyla kentsel ve kırsal kalkınmaya vurgu yapmaktadır. Bu politika kapsamındaki diğer hedefler arasında temel özgürlüklerin korunması, anayasa ve hukuk reformu ve yolsuzlukla mücadele de yer almaktadır (Schumacher 2011: 109). Bu hedeflere ulaşılması için benimsenen yaklaşım "çok çaba harcıyana daha çok, az çaba harcıyana daha az" şeklinde ifade edilmiştir. Bunun anlamı yardımların demokrasi ve insan hakları alanındaki performansa bağlı olmasıdır. Başka bir ifadeyle, AB geçmişte yaptığı hatalardan ders alarak bu sefer bölgeye yaptığı yardımları katı bir koşulluluk ilkesine bağlamaktadır.

Yukarıda işaret edilmeye çalışılan tüm zayıflıklarına karşın, AB'nin elindeki en değerli araç Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesine yönelik geçmiş politikalarından kaynaklanan bilgi ve deneyimidir. Bu politikaların AB'nin Türkiye'nin elinde bulunmayan mali ve kurumsal kaynaklar edinmesini sağladığı yönünde yaygın bir kanı mevcuttur. Buna karşın Türkiye de bölgede AB'nin sahip olamadığı bir popülerliğe sahiptir. Dolayısıyla, AB ile Türkiye'nin güçlü yönlerini tamamlayıcı bir şekilde birleştirmeleri akıllıca gözükmemektedir: kendilerine komşu olan bu bölgelerde ekonomik kalkınmayı ve sürdürülebilir demokratikleşme sürecini desteklemek her iki tarafın da çıkarınadır. Başka bir deyişle AB ve Türkiye'nin bölgeye yönelik bir işbirliği geliştirebilmeleri için sağlam bir temel mevcuttur.

AB'nin kendisi Arap dünyasında siyasi bir model olarak görülmesi de, aslında evrensel değerler olan "Avrupa değerleri" Türkiye'nin bölgede bir ilham kaynağı haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Arap protestocuların Avrupa toplumlarını taklit edilecek bir model olarak algılamamalarına karşın, başkaldırlar esnasında, demokrasi, özgürlük ve yolsuzlukla mücadele gibi önemli değer ve normlara saygı gösterilmesi talep edilmiştir. Bu değer ve normlar Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde ülkede belirli bir ölçüye kadar tesis edilmeye çalışılmıştır. Bunlar aynı zamanda AB'nin bölge ülkelerinde yerleştirmeye çalıştığı ilke ve değerlerdir. Yukarıda da değinildiği gibi AB'nin bölgeye yönelik yeni stratejik yaklaşımında ön plana çıkan alanlar- özellikle temel özgürlüklerin korunması, anayasa ve hukuk reformu- yine AB katılım süreci sayesinde Türkiye'nin kendi dönüşüm sürecinde ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. İşte bu nedenle, Türkiye'nin Arap dünyasındaki çekim gücü, AB'ye bölgedeki güvenilirliğini yeniden kazanması için bir fırsat sunmaktadır (Soler i Lecha 2011: 27).

TESEV'in yukarıda bahsi geçen anketinde katılımcılara Türkiye'nin AB üyeliğinin genel olarak bölgede AB'ye fayda sağlayıp sağlamayacağı sorulmuş, katılımcıların % 60'ı Türkiye'nin üyeliğinin AB'nin bölgesel rolünü olumlu etkileyeceğini söylemişlerdir (TESEV 2011: 22).

Dolayısıyla, AB-Türkiye işbirliği Arap dünyasında olumlu bir siyasi ve ekonomik dönüşüm yaratma potansiyeline sahiptir. AB ve Türkiye özellikle toplumsal tabanda kapasite oluşturmayı amaçlayan projelere ağırlık vererek ve bu şekilde Arap dünyasındaki reformist güçlere destek sağlayarak bu potansiyeli hayata geçirebilirler. Türkiye'deki özel sektör ve sivil toplum örgütleri bu hedefe ulaşılmasında önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Taraflar arasında henüz bölgeye yönelik ortak bir strateji veya kurumsallaşmış, işleyen bir diyalog mekanizması bulunmasa bile, AB ve Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında bir işbirliği tesis etme yönündeki isteklerinin yetkililer tarafından açıkça dile getirilmesi umut verici bir gelişmedir.

Türkiye'nin son yıllardaki siyasi ve ekonomik dönüşüm süreci AB normlarının bölgede tesisi için iyi bir "vitrin" sunmakla birlikte, ülkenin AB ile tesis ettiği gümrük birliği deneyimi de bölge için faydalı olabilir (Ülgen October 2011: 2). Eğer bu deneyim taraflarca bölgeye yönelik politikalarında kullanılabilir ve AB'nin bölge ülkeleriyle ikili bazda yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının yerini alabilirse, siyasi dönüşümün yanı sıra çok ihtiyaç duyulan ekonomik büyüme de ekonomik bütünleşme aracılığı ile gerçekleştirilebilir.

Başarılı bir ortaklığın önündeki muhtemel engeller

Arap dünyasına yönelik stratejik bir AB-Türkiye ortaklığı beklentisinin sürdürülebilir demokratikleşme ve ekonomik büyümeye katkı sağlamak için güçlü bir potansiyel taşımaya rağmen, böylesi bir işbirliğinin önünde AB'den, Türkiye'den ve iki taraf arasındaki ilişkilerden kaynaklanan önemli engeller bulunmaktadır.

Avro krizi, Birliğin ekonomik ve mali temellerine yönelik sürekli tehditler ve Schengen sisteminin çökme olasılığı (Soler i Lecha 2011: 29) gibi AB'nin iç sorunları Türkiye ile AB arasında başka koşullarda başarılı olabilecek bir ortaklığa engel olabilir. AB'nin mali krizi Arap dünyasına yönelik yeni politikasının uygulanmasına tahsis edilen kaynak miktarını kolayca kısıtlayabilir. Öte yandan yasadışı göçmen sayısında –zaten mevcut olan- ciddi bir artış riski ve İslami köktendincilik hayaleti AB üye devletleri kamuoylarında Arap dünyasındaki dönüşüme daha fazla AB desteği sağlanmasına itirazlara yol açabilir.

AB ile Türkiye arasındaki etkin bir ortaklığın önündeki diğer bir olası engel AB'nin dış politika oluşturma sürecindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. AB üye ülkeleri arasında birçok önemli dış politika sorunları konusunda fikir birliği bulunmaması, oybirliği ile karar alınmasını gerektiren bir stratejiye ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Üye devletlerin politikaları arasında bir eşgüdüm sağlanmadığı sürece, Türkiye ile herhangi bir üye devlet arasındaki ikili sorunlar, AB ile Türkiye arasında Arap dünyasındaki dönüşüme katkı sağlamayı amaçlayan ortak bir eylemi rahatlıkla engelleyebilir.

AB ile Türkiye arasında bölgeye yönelik bir ortaklığın önünde ciddi bir engele dönüşebilecek bir diğer etmen ise Türkiye'nin bölge ülkelerine bir ilham kaynağı olarak kırılabilirliği. Bu kırılabilirlik hem Türkiye'nin kendi iç siyasi reform sürecinin yavaşlamasından, hem de ekonomik performansındaki istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin demokratikleşme süreci henüz konsolide olmamıştır ve

başta temel özgürlükler (özellikle ifade özgürlüğü) ve hukukun üstünlüğü olmak üzere, bazı alanlarda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum süreklilik arz etmeye başlarsa ülkenin bölgesindeki dönüştürücü gücüne ciddi bir zarar verebilir. Ayrıca Türkiye ekonomisinin gerek artan enerji fiyatları karşısındaki hassasiyeti, gerekse ihracat ve dış yatırım kaynağı açısından AB ekonomisinin performansına bağımlılığı, zor bir dönüşüm sürecinde Türkiye'nin Arap dünyasına sağlayabileceği desteği riskli hale getirmektedir.

Türkiye'nin kırılğan demokratikleşme süreci ülkenin tıkanan AB katılım süreci ile yakından ilgilidir. Prensipde üyelik müzakerelerinin başlaması tüm aday ülkeler için geri dönülemez bir sürecin başlangıcıdır ve bu süreçte ilerlendikçe üyelik perspektifi giderek belirginleşir. Ne yazık ki, katılım müzakerelerindeki müktesebat fasılların yaklaşık yarısının siyasi nedenlerle bloke edilmiş olması nedeniyle Türkiye için durum böyle olmamıştır (Arısan Eralp 2011: 1). Türkiye yaklaşık altı yıldır AB ile katılım müzakereleri süreci içinde olmasına rağmen, AB Türkiye'de önemini yitirmiş ve dolayısıyla ülkedeki yaptırım gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Katılım müzakerelerine yeni bir ivme kazandırılmadığı veya AB Türkiye'ye vize serbestisi tanınması yönünde en azından ciddi bir adım atmadığı sürece (Soler i Lecha 2011: 29), bu durum Türkiye'nin AB ile dış politika alanında anlamlı bir işbirliği oluşturmasına ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, Türkiye AB'nin Orta doğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik eski politikalarının uygulanması sürecinde yaptığı hataları tekrarlamaktan kaçınılmalıdır. AB geçmiş politikalarını uygularken Avrupa'nın değerlerini mi çıkarlarını mı kollayacağı konusunda bölünmüş ve bu ikilem "para, piyasalar ve serbest dolaşım" alanındaki vaatlerini yerine getirememesine neden olmuştur. Charles Grant'ın da işaret ettiği gibi, "bir çok AB lideri Avrupa'nın değerleriyle çıkarları arasında kaçınılmaz bir ikilem yaşamış ve ikincisine öncelik vermeyi seçmiştir" (Grant 2011:1). Türkiye bu tuzağa düşmekten kaçınmalı ve diğer ülkeler üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan bölgesel bir süper güç gibi davranmaktan uzak durmalıdır. Böylesi bir tutumun komşu ülkelere Türkiye'nin imparatorluk geçmişinin olumsuz mirasını hatırlatma olasılığı bulunmaktadır (Verheugen 2012: 3). Bunu yapmaktansa, Türkiye bölge ülkelerine yardım sağlayarak, başarılı deneyimlerini paylaşarak, yönlendirme yaparak önemli bir ilham kaynağı işlevi görebilir.

İleriye bakmak

Arap dünyasındaki dönüşümün ekonomik olarak müreffeh ve demokratik ülkeler yaratma yönünde ilerlemesi için, bu sürece katkı sağlamanın en iyi yolunun uluslar-üstü işbirliği olduğu iyice belirginleşmektedir. (Bishara 2011: 19). Gerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki dönüşümün karmaşık ve belirsiz doğası gerekse de olası fırsatların büyüklüğü dikkate alındığında, Türkiye ve AB bölgede insan haklarına saygının onarılmasına, sürdürülebilir bir demokratikleşme sürecine ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmak için bir sorumluluk hissetmektedir. AB ile Türkiye arasında başarılı bir bölgesel politika ortaklığı her iki tarafın da konumunu güçlendirecektir. Buna karşın, böyle bir ortaklığın bölge üzerindeki potansiyel dönüştürücü gücü ancak taraflar arasındaki diyalog kurumsallaşırsa gerçeğe dönüşebilir. Eğer bu başarılamazsa, her iki taraf da "bölgede önemli aktörler olmakla, yerel ve bölgesel siyasi gelişmelerin atkında ezilen basit birer seyirci olmak arasında sıkışıp kalacaktır" (Schumacher 2011: 108).

Kaynaklar

- Arısan Eralp, Nilgün. "Turkey-EU Relations: Has It Become a Hopeless Case?" İstanbul: TEPAV, 2011.
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1319437760-0.Turkey_EU_Relations_Has_It_Become_a_Hopeless_Case.pdf
- Bishara, Marwan. *The Invisible Arab*. New York: Nation Books, 2012.
- Grant, Charles. "A New Neighbourhood Policy for the EU." London: Centre for European Reform, 2011.
<http://www.cer.org.uk/publications/archive/policy-brief/2011/new-neighbourhood-policy-eu>
- Kardaş, Şaban. "Turkish-American relations in the 2000s: Revisiting the Basic Parameters of Partnership?" *Perceptions* 16 (3): 25–52, 2011.
- Kirişçi, Kemal. "Comparing the Neighborhood Policies of Turkey and the EU in the Mediterranean." In *Turkey: Reluctant Mediterranean Partner*, edited by Natalie Tocci, Meliha Altunisik and Kemal Kirisci. Washington, D.C.: German Marshall Fund, Mediterranean Paper Series, February 2011: 23–46.
- Kirişçi, Kemal. "Turkey's Demonstrative Effect and the Transformation of the Middle East." *Insight Turkey* 13 (2): 33–55, 2011.
- Krastev, Ivan. "Arab revolutions, Turkey's dilemmas: zero chance for zero problems." Open Democracy. 2011.
<http://www.opendemocracy.net/ivan-krastev/arab-revolutions-turkey%E2%80%99s-dilemmas-zero-chance-for-zero-problems>
- Özel, Soli. "Waves, Ways and Historical Turns: Turkey's Strategic Quest." Washington, D.C.: German Marshall Fund, 2012.
<http://www.gmfus.org/archives/waves-ways-and-historical-turns-turkeys-strategic-quest>
- Schumacher, Tobias. "The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness." *Insight Turkey* 13 (3): 107–119, 2011.
- Soler i Lecha, Eduard. "The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?" In *Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy From a Transatlantic Perspective*, edited by Nathalie Tocci, Ömer Taşpınar et al. Washington, D.C.: German Marshall Fund Mediterranean Paper Series, 2011: 25–34.
- TESEV Foreign Policy Program. The Perception of Turkey in the Middle East, January 2012.
http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Perception_of_Turkey_2011.pdf
- Tocci, Natalie and Joshua Walker. "The Sea Change in Turkey's Middle Eastern Policy." Open Democracy. 2011.
<http://www.opendemocracy.net/opensecurity/nathalie-tocci-joshua-walker/sea-change-in-turkeys-middle-eastern-policy>
- Ülgen, Sinan. "A Faster, Better Route to Economic Integration Across The Mediterranean." Brussels: Carnegie International Economic Bulletin, October 13, 2011.

Türkiye ile AB arasında "Dönüşümcü Bir Ortaklık" Olasılığı:
"Fırsat" Gerçeğe Dönüşecek mi?

- Ülgen, Sinan. "From Inspiration to Aspiration. Turkey in the New Middle East." Brussels: Carnegie Europe, The Carnegie Papers, December 2011.
- Verheugen, Günter. "Meeting the Geopolitical Challenges of the Arab Spring : A Call for a joint EU-Turkish Agenda." TEPAV: International Policy and Leadership Institute, Turkey Policy Brief Series, 2012. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1328002464-9.Meeting_the_Geopolitical_Challenges_of_the_Arab_Spring_A_Call_for_a_joint_EU_Turkish_Agenda.pdf